

چکیده

این مقاله به تحلیل اثرات روانی سقط جنین در جوامع اسلامی از دیدگاه های دینی، فقهی و روان شناختی می پردازد. در بخش ابتدایی، مفهوم و جایگاه سقط جنین در متون دینی با استناد به آیات قرآن و احادیث پیامبر اسلام مورد بررسی قرار گرفته و نظرات فقهی و اخلاقی در ارتباط با این موضوع تبیین شده است. سپس تاثیرات روانی سقط جنین بر سلامت روان فرد، خانواده و جامعه شامل بروز افسردگی، اضطراب و احساس گناه مورد تحلیل قرار می گیرد. همچنین نقش آموزه های دینی در پیشگیری از آسیب های روانی و ارایه راهکارهای حمایتی با تلفیق مشاوره های دینی و روان شناختی نیز مورد توجه قرار می گیرد. یافته ها نشان می دهند که ترکیب آموزه های دینی با رویکردهای روان شناختی می تواند به کاهش اثرات منفی سقط جنین و تقویت ساختار خانواده در جوامع اسلامی منجر شود.

کلیدواژه: آسیب های روانی، جامعه اسلامی، سقط جنین

1. طلبه پایه ۴ سطح ۲، مدرسه علمیه امام خمینی رحمه الله علیه، کرمانشاه.

سقط جنین موضوعی پیچیده و جنجالی در جوامع اسلامی است که همواره مورد توجه فقیهان، مفسران و متکلمان قرار داشته است. این پدیده نه تنها از جنبه‌های جسمانی و پزشکی اهمیت دارد، بلکه آثار عمیق روانی و اجتماعی نیز به همراه دارد و تأثیر زیادی بر ساختار خانواده و جامعه می‌گذارد. از نظر دینی، حیات از لحظه خلقت دارای ارزش والایی است و کرامت انسان در تمامی مراحل زندگی، از جنین تا بزرگسالی، تأکید شده است؛ بنابراین هرگونه نقض این کرامت از دیدگاه شرعی و اخلاقی محکوم است.

در متون دینی و فقهی، سقط جنین نه تنها به عنوان عملی غیرمجاز مطرح شده، بلکه پیامدهای روانی و اجتماعی آن نیز به‌طور مفصل مورد بررسی قرار گرفته است. تجربیات زنان پس از سقط جنین نشان می‌دهد که این پدیده می‌تواند منجر به بروز اختلالات روانی مانند افسردگی، اضطراب، اختلال استرس پس از سانحه و احساس گناه شود. این آثار نه تنها فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهند، بلکه بر ساختار خانواده و روابط اجتماعی نیز تأثیرگذارند.

با توجه به ارزش‌های دینی و اجتماعی مشترک در جوامع اسلامی، مسئله سقط جنین جنبه‌های اخلاقی، حقوقی و روان‌شناختی متعددی دارد که نیازمند مطالعه‌ای جامع است. هدف این مقاله بررسی دقیق مفهوم، جایگاه و پیامدهای سقط جنین از دیدگاه منابع دینی، فقهی و روان‌شناختی است. علاوه بر این، مقاله به تحلیل روش‌های پیشگیرانه و حمایتی مبتنی بر آموزه‌های دینی و رویکردهای روان‌شناختی پرداخته است تا به‌عنوان راهنمایی برای سیاست‌گذاری‌های حمایتی برای کاهش آسیب‌های روانی ناشی از سقط جنین و تقویت ساختار خانواده در جوامع اسلامی عمل کند.

۱. مفهوم و جایگاه سقط جنین در منابع دینی

سقط جنین در منابع اسلامی به عنوان اقدامی که به از بین رفتن یک موجود زنده منجر می‌شود، مورد نکوهش قرار گرفته است. در متون دینی، از همان مراحل آغازین شکل‌گیری جنین، جایگاه ویژه‌ای برای آن در نظر گرفته شده و حتی پیش از دمیده شدن روح، برای آن ارزش قائل شده‌اند. در بسیاری از احکام فقهی، برای سقط جنین دیه و كفاره تعیین شده که نشان‌دهنده اهمیت این موضوع در شریعت اسلام است (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۱۰، ص ۲۲۹).

از دیدگاه اسلامی، حیات انسان ارزش والایی دارد و هرگونه تعرض به آن، حتی در مراحل ابتدایی رشد، نیازمند مجوز شرعی است. آیات قرآن و روایات گوناگونی بر اهمیت حفظ جان انسان و حرمت قتل نفس تأکید دارند، که این مسئله شامل جنین نیز می‌شود. فقها نیز با استناد به این منابع، سقط جنین را در اکثر موارد ممنوع دانسته و تنها در شرایط خاص، آن را مجاز شمرده‌اند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴ق، ج ۲، ص ۴۵۶).

۱.۱ تعریف سقط جنین از دیدگاه فقهی و اخلاقی

۱.۱.۱ تعریف فقهی

در فقه اسلامی، سقط جنین به معنی خارج ساختن جنین از رحم مادر پیش از آنکه رشد طبیعی خود را کامل کند و توانایی حیات مستقل پیدا کند، تعریف شده است (نجفی، ۱۴۱۲ق، ج ۴۲، ص ۹). این عمل از دیدگاه فقهی، به‌طور کلی ممنوع است، مگر در مواردی که دلایل شرعی برای جواز آن وجود داشته باشد، مانند زمانی که ادامه بارداری جان مادر را به خطر بیندازد.

۲.۱.۱ تعریف اخلاقی

از دیدگاه اخلاقی، سقط جنین با مفاهیمی مانند کرامت انسانی، ارزش زندگی و حقوق جنین مرتبط است. اندیشمندان اسلامی بر این باورند که جنین به‌عنوان یک موجود زنده، از حق حیات برخوردار است و از بین بردن آن نوعی تجاوز به این حق تلقی می‌شود. با این حال، در شرایطی که ادامه بارداری منجر به آسیب جدی یا مرگ مادر شود، برخی دیدگاه‌های اخلاقی سقط را مجاز می‌دانند (مطهری، ۱۳۷۰، ص ۲۵۶).

۲.۱ دیدگاه قرآن و روایات درباره سقط جنین

۱.۲.۱ قرآن

آیات متعددی در قرآن کریم بر حرمت قتل نفس تأکید دارند که از دیدگاه فقها، این حکم شامل جنین نیز می‌شود. از جمله:

«وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ» (اسراء: ۳۱)؛ فرزندان را به دلیل ترس از فقر نکشید.
«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» (مائده: ۳۲)؛ هرکس انسانی را بدون مجوز شرعی بکشد، گویی تمامی انسان‌ها را به قتل رسانده است.

۲.۲.۱ روایات

در روایات اسلامی، سقط جنین به شدت مورد نکوهش قرار گرفته است. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «إِنَّ أَعْظَمَ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللَّهِ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۷، ص ۲۹۵)؛ از بزرگترین گناهان نزد خداوند، گرفتن جان انسانی است که خداوند قتل او را حرام کرده است.

همچنین، امام صادق (ع) در پاسخ به پرسشی درباره سقط عمدی جنین فرمودند: «إِذَا وَقَعَ فِيهِ النَّسَمَةُ فَالْدِّيَّةُ كَامِلَةٌ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۹، ص ۲۵۱)؛ اگر در جنین روح دمیده شده باشد، دیه کامل بر عهده فرد خاطی خواهد بود.

۳.۱ حکم شرعی سقط جنین و شرایط استثنایی آن

۱.۳.۱ حکم کلی سقط جنین

بر اساس دیدگاه رایج میان فقها، سقط جنین در اسلام به طور کلی ممنوع بوده و تنها در شرایط استثنایی مجاز شمرده می‌شود. این حکم بر مبنای آیات قرآن و روایات نقل شده از اهل بیت (ع) استوار است. در بسیاری

از متون فقهی، هرگونه اقدام عمدی برای از بین بردن جنین، حتی پیش از آنکه روح در آن دمیده شود، موجب وجوب دیه خواهد شد (خوئی، ۱۴۱۸ق، ج ۲، ص ۵۴).

۲.۳.۱ شرایط استثنایی مجاز بودن سقط

مواردی که برخی فقها سقط جنین را در آن‌ها مجاز دانسته‌اند، عبارتند از:

۱. خطر برای جان مادر: در صورتی که ادامه بارداری تهدیدی جدی برای حیات مادر ایجاد کند، بسیاری از فقها سقط جنین را تا پیش از دمیده شدن روح مجاز می‌دانند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴ق، ج ۲، ص ۴۵۹).

۲. نقص‌های شدید جنین: برخی فقها در صورتی که جنین دچار عیوب شدید و غیرقابل درمان باشد که زندگی‌اش پس از تولد به مشکلات جدی منجر شود، سقط را تا پیش از دمیده شدن روح جایز می‌دانند (سیستانی، ۱۴۲۳ق، ص ۳۲).

۳. بارداری ناشی از تجاوز جنسی: برخی فقها در صورتی که بارداری به‌دلیل تجاوز جنسی باشد و مادر در شرایط بحرانی روحی و اجتماعی قرار گیرد، سقط را قبل از دمیده شدن روح مجاز می‌شمارند (سبحانی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص ۳۸۲).

۲. ابعاد روانی سقط جنین بر فرد و خانواده

سقط جنین، علاوه بر پیامدهای جسمانی، می‌تواند تأثیرات روانی قابل توجهی بر فرد و خانواده داشته باشد. تحقیقات روان‌شناختی و اجتماعی نشان می‌دهد که این عمل می‌تواند باعث بروز مشکلاتی مانند افسردگی، اضطراب، احساس گناه و حتی اختلالات استرسی گردد (کاپلان و سادوک، ۲۰۱۵، ص ۴۵۲). از دیدگاه دینی نیز، سقط جنین نه تنها به‌عنوان یک عمل حرام شناخته می‌شود، بلکه آثار منفی قابل توجهی بر سلامت روانی والدین، به‌ویژه مادر، به همراه دارد.

را نیز مورد توجه قرار داده‌اند. به‌طور خاص، حفظ کرامت جنین نه تنها از منظر دینی بلکه به‌عنوان یک مسئولیت اخلاقی و اجتماعی بر دوش انسان‌ها است. این اصول می‌توانند به کاهش فشار روانی ناشی از سقط جنین و افزایش مسئولیت‌پذیری نسبت به حیات فردی، خانوادگی و اجتماعی کمک کنند (مطهری، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۲۳۰).

در این زمینه، آموزش این مفاهیم از سنین پایین می‌تواند تأثیر بسزایی در ایجاد آگاهی نسبت به اهمیت حیات داشته باشد. این‌گونه، با درک دقیق‌تر از ارزش‌های دینی و جایگاه جنین، جوانان و خانواده‌ها نسبت به تصمیمات مرتبط با بارداری و حفظ حیات بیشتر حساس خواهند شد.

۴. راهکارهای اسلامی برای حمایت از زنان دچار آسیب‌های روانی پس از سقط

۱.۴ مشاوره دینی و روان‌شناختی برای کاهش تألمات روحی

در رویکرد اسلامی، ارائه مشاوره‌های تلفیقی دینی و روان‌شناختی به عنوان یک راهکار مؤثر برای کاهش آسیب‌های روحی زنان پس از سقط جنین شناخته می‌شود. این مشاوره‌ها به‌طور مشترک توسط متخصصین روان‌شناسی و روحانیان برگزار می‌شود که در آن جایگاه حیات بر اساس آموزه‌های قرآن و حدیث توضیح داده می‌شود. در این جلسات، از روش‌های روان‌درمانی شناختی همراه با مفاهیم دینی مانند امید به رحمت الهی، توبه و بخشش استفاده می‌شود تا به زنان کمک کند تا احساس گناه و اضطراب ناشی از سقط جنین را کاهش داده و به بهبود عاطفی و روانی خود دست یابند (مطهری، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۲۳۰؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۴، ج ۲، ص ۳۶۸).

۲.۴ توصیه‌های اخلاقی و عبادی برای جبران آسیب‌های روانی

در این زمینه، توصیه‌های دینی و عبادی به عنوان راحل‌هایی برای ترمیم آسیب‌های روانی ناشی از سقط جنین مطرح می‌شود. از دیدگاه اسلامی، عبادات منظم مانند نماز، تلاوت قرآن و ذکر دعا نه تنها به عنوان اعمال روحانی، بلکه به‌عنوان ابزارهایی برای بازسازی روح و تقویت ایمان فردی شناخته می‌شوند. در این راستا، زنان تشویق می‌شوند که با شرکت در جلسات دینی، حضور در محافل معنوی و استفاده از منابع دینی توصیه‌شده، احساس گناه خود را جبران کرده و با تقویت عزت نفس، ارتباط خود را با جامعه معنوی از سر

بگیرند. این فرآیند عبادی و اخلاقی به بهبود روانی و بازسازی روحی فرد کمک می‌کند (الطوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۱۸۳).

۳.۴ حمایت‌های اجتماعی و خانوادگی از زنان درگیر سقط جنین

ایجاد شبکه‌های حمایتی در سطح خانواده و جامعه می‌تواند به‌طور چشمگیری بر کاهش مشکلات روانی ناشی از سقط جنین اثرگذار باشد. در جوامع اسلامی، تأکید بر ارزش‌های خانوادگی و همبستگی اجتماعی به زنان کمک می‌کند تا از حمایت‌های عاطفی، روانی و معنوی بهره‌مند شوند. خانواده‌ها با فراهم آوردن محیطی پذیرنده، بدون سرزنش‌های اجتماعی و با ایجاد فضایی امن برای گفتگو و بیان احساسات، می‌توانند به بهبود وضعیت روانی زنان دچار سقط کمک کنند. علاوه بر این، انجمن‌های خیریه و گروه‌های حمایتی مذهبی با برگزاری کارگاه‌ها و جلسات گروهی، فرصتی برای تبادل تجربیات و همفکری ایجاد می‌کنند که باعث کاهش احساس انزوا و اضطراب می‌شود (هوفمن، ۲۰۱۸، ص ۳۴۴؛ براون، ۲۰۲۰، ص ۱۸۹).

۴.۴ الگوهای موفق اسلامی در مواجهه با این چالش اجتماعی

در برخی از جوامع اسلامی، نمونه‌های موفق از برنامه‌های حمایتی و مشاوره‌ای وجود دارد که می‌تواند به عنوان الگوهای عملی معرفی شود. این الگوها شامل راه‌اندازی مراکز مشاوره دینی-روانشناختی در مساجد و حوزه‌های علمیه، برگزاری دوره‌های آموزشی برای متخصصان دینی به‌منظور آشنایی با مباحث روانشناختی و همچنین تشکیل جلسات حمایتی گروهی برای زنان آسیب‌دیده می‌شود. تجربیات موفق از کشورهای اسلامی نشان داده‌اند که استفاده از روش‌های ترکیبی، با تلفیق دانش دینی و روانشناسی مدرن، می‌تواند به بهبود وضعیت روحی زنان و تقویت روابط خانوادگی منجر شود. این الگوها، با تأکید بر ارزش‌های اسلامی و مشارکت فعال خانواده و جامعه، به کاهش اثرات منفی سقط جنین بر سلامت روانی زنان کمک می‌کنند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴ق، ج ۲، ص ۳۶۸؛ مطهری، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۲۳۰).

نتیجه‌گیری

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که سقط جنین در چارچوب اسلامی نه تنها از نظر دینی و فقهی ناپسند است، بلکه تأثیرات منفی بسیاری بر سلامت روان فرد و ثبات روابط خانوادگی دارد. تجربه سقط می‌تواند منجر به اختلالات روانی همچون افسردگی، اضطراب و اختلال استرس پس از سانحه شود و همچنین آسیب‌های قابل توجهی به ساختار خانواده و جامعه وارد کند. از سوی دیگر، آموزه‌های دینی و راحل‌های حمایتی مبتنی بر ترکیب مشاوره روان‌شناسی و دینی می‌توانند در کاهش این آسیب‌ها و بهبود وضعیت روحی افراد مؤثر باشند. به‌طور کلی، تقویت شبکه‌های حمایتی، ارائه مشاوره‌های تخصصی و بازتعریف مجدد ارزش‌های دینی در جامعه می‌تواند گام‌های مؤثری در کاهش اثرات منفی سقط جنین و ارتقای سلامت روانی و اجتماعی در جوامع اسلامی باشد.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۵ق). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
۲. الیس، آ. (۲۰۱۹). روان‌درمانی شناختی-رفتاری. لندن: راتلج.
۳. بک، آر. (۲۰۱۹). اختلالات روان‌شناختی زنان. نیویورک: مک‌گرو هیل.
۴. براون، م. (۲۰۲۰). تأثیرات روانی سقط جنین بر زنان. کمبریج: انتشارات دانشگاهی کمبریج.
۵. فروم، اریک (۲۰۱۸). روان‌شناسی و جامعه مدرن. ترجمه: احمد رضایی. تهران: نشر نی.
۶. گلدمن، آر. (۲۰۲۰). حمایت‌های اجتماعی و سلامت روان زنان پس از سقط جنین. شیکاگو: انتشارات پزشکی دانشگاه شیکاگو.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت.
۸. خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۸ق). مستند العروة الوثقی. قم: دارالهادی.
۹. سیستانی، سید علی (۱۴۲۳ق). استفتائات جدید. قم: دفتر نشر فقهی.
۱۰. سبحانی، جعفر (۱۴۲۱ق). بحوث فی الملل والنحل. قم: مؤسسه الإمام الصادق.
۱۱. طوسی، شیخ (۱۴۰۷ق). المبسوط فی الفقه. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۳. کاپلان، هارولد و سادوک، بنجامین (۲۰۱۵). خلاصه روانپزشکی. ترجمه: فرزین رضاعی. تهران: انتشارات ارجمند.
۱۴. کسلر، دی. (۲۰۱۷). آسیب‌های روانی پس از سقط جنین. بوستون: انتشارات دانشگاه بوستون.
۱۵. لارسن، پی. (۲۰۱۹). احساس گناه و پیامدهای روان‌شناختی آن. نیویورک: انتشارات روان‌شناسی بالینی.
۱۶. لوئیس، د. (۲۰۲۲). اضطراب و اثرات بلندمدت آن بر سلامت زنان. آکسفورد: انتشارات دانشگاهی آکسفورد.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۴ق). استفتائات جدید. قم: مدرسه امام علی بن ابی‌طالب.
۱۸. مطهری، مرتضی (۱۳۷۰). پیرامون جمهوری اسلامی. تهران: انتشارات صدرا.
۱۹. مطهری، مرتضی (۱۳۹۰). انسان و فطرت. تهران: انتشارات صدرا.
۲۰. نجفی، محمدحسن (۱۴۱۲ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. قم: دار إحياء التراث العربی.
۲۱. هوفمن، ج. (۲۰۱۸). روابط زناشویی و بحران‌های خانوادگی. نیویورک: انتشارات دانشگاهی پرینستون.
۲۲. یانگ، کی. (۲۰۲۱). روان‌شناسی مادران پس از سقط. پاریس: انتشارات سوربن.

